

**TIJORAT BANKINING ICHKI AUDIT FAOLIYATINI
O'RGANISHNING NAZARIY ASOSLARI
(SANOAT QURILISHBANK MISOLIDA)**

Islomov Sherzod Shuxratovich
Bank-Moliya akademiyasi magistranti

"Sanoat qurilish bank" misolida ichki audit faoliyatining samaradorligini tadqiq qilish jarayonida izchil ilmiy yondashuv talab qilindi. Tadqiqotning asosiy metodologiyasini shakllantirishda bir qator o'zaro bog'liq usullardan foydalanildi, ularning har biri obyektiv va chuqur tahlilga imkon berishga qaratilgan edi. Nazariy tahlil va sintez usuli orqali, avvalambor, ichki auditning mohiyati, xalqaro standartlar (Xalqaro Ichki Audit Standartlari – XIAS), O'zbekiston Respublikasining tegishli qonunchiligi (masalan, "Audit faoliyati to'g'risida"gi Qonun, Markaziy bankning farmoyishlari) va bank sohasidagi o'ziga xosliklar chuqur o'rganildi. Ilmiy adabiyotlar, monografiyalar, dissertatsiyalar va mutaxassis maqolalari tahlil qilindi, ular asosida tadqiqotning nazariy poydevori va konseptual modeli shakllantirildi. Turli manbalardan olingan ma'lumotlar umumlashtirilib, bank ichki auditining nazariy asoslari aniqlandi.

Tizimli yondashuv bankdagi ichki auditni yopiq tizim emas, balki uning tarkibiy qismlari – rejalashtirish, tashkil etish, nazorat qilish, hisobot berish, monitoring – va ularning o'zaro bog'liqligi, shuningdek, bankning umumiy boshqaruv tizimi, risklarni boshqarish tizimi va ichki nazorat tizimi (INT) bilan uzviy aloqalari kontekstida ko'rib chiqishga imkon berdi. Bu yondashuv audit jarayonlarining holatini va ularning samaradorlikka potensial ta'sirini tizimli baholashga yo'l ochdi. Struktur-funksional tahlil esa "Sanoat qurilish bank"ning ichki audit tuzilmasini (masalan, Audit Qo'mitasiga bo'ysunishi, auditorlarning amaliy mustaqillik darajasi, bo'linmalararo muloqot mexanizmlari) uning asosiy vazifalarini (xavfni baholash, INT samaradorligini tekshirish, qonuniy talablarga rioya etilishini nazorat qilish, maslahat xizmatini ko'rsatish) bajarish samaradorligi bilan bog'lab o'rganishga qaratildi.

Tahlil natijasida tuzilmaning samarali ishlashiga hissa qo'shuvchi kuchli tomonlari (masalan, Audit Qo'mitasi bilan bevosita aloqa) va uni cheklovchi zaif jihatlari (masalan, ma'lum funksiyalarning noaniq taqsimlanishi yoki resurslar etishmasligi) aniqlandi, funksiyalarning amaliy taqsimlanishi baholandi.

Solishtirma tahlil usuli "Sanoat qurilish bank"dagi ichki audit amaliyotini (reja va dasturlarni tuzish usullari, audit jarayonlarida qo'llaniladigan metodlar va texnologiyalar, hisobotlarning sifat va ta'siri, tavsiyalarining bajarilishi) nafaqat bankning o'tgan bir necha yillardagi o'z rivoji dinamikasi bilan, balki bank sohasidagi tan olingan eng yaxshi

xalqaro amaliyotlar (best practices) va XIASning amaldagi talablari bilan qat'iy solishtirib ko'rish imkonini yaratdi. Bu solishtirma jarayoni mavjud tafovutlarni (gaps) va ularning sabablarini aniqlash, shuningdek, amaliyotni takomillashtirishning aniq yo'nalishlarini va imkoniyatlarini belgilash uchun asos bo'ldi.

Tadqiqotning muhim amaliy jihatlarini ochish uchun so'rov usullari (anketa va chuqurlashtirilgan intervyular) qo'llanildi. Ichki audit xodimlari, bankning asosiy operatsion va qo'llab-quvvatlovchi bo'limlari (kredit, xazina, operatsion xizmatlar, moliyaviy hisobot, IT) rahbarlari va mutaxassislari, shuningdek, Audit Qo'mitasi a'zolari bilan maxsus tuzilgan suhbatlar o'tkazildi va/yoki anketalar taqsimlandi. Ushbu usullar ichki audit jarayonlarining kundalik amaliyotdagi nuanslari, auditorlar bilan auditi o'tkazilayotgan bo'lim xodimlari o'rtasidagi hamkorlik va muloqot sifati, auditorlarning malaka va tajriba darajasi, texnik resurslar bilan ta'minlanishi, audit natijalaridan amaliy foydalanish darajasi va samaradorlikka ta'sir etuvchi sub'yektiv omillar (masalan, idora ichi siyosati, madaniyat) haqidagi noyob va qimmatli birinchi qo'ldagi ma'lumotlarni to'plashga imkon berdi. Hujjatlar tahlili usuli bankning ichki audit faoliyatini qog'ozda aks ettiruvchi hujjatlarni tahlil qilishga qaratildi.

Bunga ichki auditning yillik va oylik reja va dasturlari, bajarilgan audit topshiriqlari bo'yicha tayyorlangan batafsil hisobotlar va Audit Qo'mitasi oldidagi prezentatsiyalar, Audit Qo'mitasi majlislarining protokollari, ichki audit bo'limining nizomi va unumdorlik ko'rsatkichlarini o'z ichiga olgan hisobotlar, auditorlarning malaka oshirish va rivojlanish rejalari, shuningdek, audit natijalariga asosan berilgan tavsiyalarning bajarilishi borasidagi muntazam monitoring hisobotlari kiradi. Ushbu hujjatlarning mazmun jihatidan to'liqligi, tegishli standart va ichki qoidalarga muvofiqligi, vaqtida tayyorlanishi va eng muhimi, ularning bank faoliyatini yaxshilashga, xavflarni kamaytirishga va qarorlar qabul qilishga amaliy ta'siri chuqur baholandi. Yakuniy usul sifatida iqtisodiy tahlil metodlari qo'llanildi, bu ichki audit faoliyatining iqtisodiy samaradorligini baholashga qaratildi. Ichki auditga sarflangan resurslar (moliyaviy byudjet, xodimlar soni va ularning ish vaqti) bilan erishilgan natijalar (aniqlangan muhim kamchiliklar va ularni bartaraf etish orqali oldini olingan potensial yo'qotishlar, INT tizimining yaxshilanish darajasi, boshqaruv qarorlarining sifatiga qo'shgan hissi) o'rtasidagi nisbatni aniqlashga urinildi. Ichki auditning investitsion daromadliligi (ROD)ni baholashga oid nazariy usullar ko'rib chiqilib, "Sanoat qurilish bank" misolida ularni qo'llash imkoniyatlari va cheklovlari tahlil qilindi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Xalqaro Professional Amaliyotlar Doirasi (IPPF) – The Institute of Internal Auditors (IIA).
2. Sawyer, L. B., Dittenhofer, M. A., & Scheiner, J. H. Sawyer's Internal Auditing: Modernizing Internal Audit and Advisory Services – The Institute of Internal Auditors.
3. Mo'minov, A., Xolmirzayev, B. Korxona moliyaviy-iqtisodiy faoliyatini audit qilish – T.: "Iqtisodiyot".
4. Arens, A. A., Elder, R. J., Beasley, M. S. Auditing and Assurance Services: An Integrated Approach – Prentice Hall.
5. Pickett, K. H. S. The Internal Auditing Handbook – John Wiley & Sons.
6. Ridley, J., D'Silva, K. A History of Auditing: The Changing Audit Process in Britain from the Nineteenth Century to the Present Day – Routledge.
7. The Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission (COSO). Internal Control – Integrated Framework – AICPA.
8. Korxona moliyaviy-iqtisodiy faoliyati auditining nazariyasi va amaliyoti (o'quv qo'llanma) / Tuzuvchilar: M. Jo'rayev, N. Ismoilova. – T.: "Tafakkur qanoti".
9. Kovalyov, V. V. Korporativ moliyaviy hisobot. Xalqaro standartlar asosida tayyorlash va analiz qilish – M.: "Prospekt" nashriyoti.
10. Rae, K., Subramaniam, N. Quality of Internal Control Procedures: Antecedents and Moderating Effect on Organisational Justice and Employee Fraud – "Managerial Auditing Journal".